

PHILOSOPHY

ГЕРМЕНЕВТИКА МЕТАФОРИ

Дубініна Віра Олександрівна

Українська медична стоматологічна академія, завідувачка кафедри філософії та суспільних наук, кандидат філософських наук, доцент, Україна.

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijtss/31032020/7013

ARTICLE INFO

Received 05 January 2020

Accepted 11 March 2020

Published 31 March 2020

KEYWORDS

hermeneutics,
metaphor,
language,
meaning,
meaning,
understanding,
interpretation.

ABSTRACT

The possibilities of philosophical hermeneutics in connection with the problems of interpretation and understanding of metaphors are examined. The hermeneutic method and its use in the analysis of specific semantic formations is associated with the concept of metaphor, which can be considered as the most important component of hermeneutic discourse. The metaphor and its capabilities are an essential characteristic of language and speech activity, reflecting the creative nature of our consciousness, the very structure of rationality. Various theoretical approaches to understanding metaphors are analyzed.

Criticism of metaphors continues to the present. It seems to many researchers that metaphors, trails, idioms are illegitimate children of knowledge, rationality, and language. This is quite typical for representatives of modern empiricism, nominalism, reductionism, skepticism, etc., which are driven, in general, by good motivation. This is an attempt to achieve at least conditional objectivity, accuracy and reliability of the results in our humanitarian knowledge, for which, of course, we should bring the language of philosophy closer to the language of nature sciences.

True, it has long been noted that this notorious and exacted “accuracy” is not at all true or true, the correct reflection of the objects studied, such as culture, morality, truth or poetry. Oddly enough, getting rid of metaphors, we can not say anything more true, and just something non-trivial about poetry, such that it really clarifies its essence or simply explains to us why people write and read poetry.

Another approach that we can already find with Aristotle, and implicitly among the pre-Socratics, not to mention Plato, is to recognize the metaphor as the most important role in our language and knowledge. The fact that no language can do without metaphors is quite obvious. But is metaphor so important for our knowledge? We strive to present the point of view according to which the metaphor is an instrument of cognitive activity and, as a consequence, of the knowledge of the world by man, no less than logic or mathematics, not to mention the empirical methods of the natural sciences.

Even a preliminary examination of the role of metaphor in hermeneutic discourse shows that it is a metaphor, more generally, metaphorical, and in another aspect, idiomaticity, that creates the very possibility for hermeneutics to exist. It is metaphors with their ambiguity that provoke interpretation and cognition using the hermeneutic method. Even a single metaphor creates a certain semantic tension, which can only be resolved through the effort of interpretation. A text that is fundamentally built or consists mainly of metaphors creates a special semantic space in which the hermeneutic consideration realizes itself. In a sense, these are approximately coincident regions, wherever we meet with a metaphor, hermeneutics also becomes possible. The reverse is also partly true, the task of hermeneutic discourse is not only the interpretation of explicit metaphors, but also the discretion of metaphorical or idiomatic where it is not at first glance visible. It cannot be argued that the search for metaphors is the only thing of hermeneutics, however, it is also true that without considering the tropes, modern hermeneutics would have a completely different look and purpose.

Citation: Дубініна В. О. (2020) Hermeneutics of Metaphor. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 3(24). doi: 10.31435/rsglobal_ijtss/31032020/7013

Copyright: © 2020 Дубініна В. О. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Філософська герменевтика є в даний час філософською теорією, що активно розвивається, більш точно, групою філософських теорій, які ставлять перед собою завдання побудови цілісної методології, покликаної відобразити одну з основних парадигм і прагнень сучасності – ліквідацію дефіциту розуміння у всіх можливих сенсах. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є питання про механізми реалізації потенцій герменевтики і про ті можливості, якими вона володіє.

У зв'язку з проблемами інтерпретації на особливу увагу заслуговує проблема тропів, найважливішим з яких виступає метафора. Без перебільшення можна сказати, що необхідність і сама можливість герменевтики обумовлена існуванням метафор. Ті ситуації мовної взаємодії, в яких не використовуються або мало використовуються метафори, як правило не передбачають також і герменевтичної інтерпретації. Йдеться про накази, інструкції, рецепти, діагнози і інші випадки «технічного» використання мови. Хоча і тут в ряді випадків можна знайти можливість для інтерпретації, але все ж визнаємо, що вона дуже обмежена.

Ставлення до використання метафор в науковій термінології і філософських текстах змінювалося в залежності від багатьох факторів – від загального контексту наукового і культурного життя суспільства, від філософських поглядів різних авторів, від оцінки наукової методології, в тому числі ролі, що відводиться в ній інтуїції і, в цілому, образному мисленню, від характеру досліджень, від поглядів на мову, її сутність і призначення, нарешті, від розуміння природи самої метафори.

Існує досить велика література, що присвячена дослідженню метафори і її ролі в побудові мови і, головне, в розумінні метафор. Серед найважливіших робіт в цій галузі відзначимо наступні: J. Stern у своїй монографії говорить про особливу «метафоричну компетенцію» (Metaphorical Competence), вказуючи на відмінність наших пізнавальних процедур або здібностей щодо метафори і її використання: «Knowledge that Metaphor, Knowledge of Metaphor, and Knowledge by Metaphor» [11, с. 5]. Цю різницю можна прийняти як визначальну для нашого подальшого розгляду герменевтики метафори. Цікава також і стаття даного автора, присвячена семантиці метафори. [12].

Kovecses Z. у своїй книзі про метафору зазначає, що «метафори представляють собою набори відображень між конкретнішою або фізичною вихідною областю і більш абстрактним цільовим регіоном» [6, с. 77]. Цю ідею про суміщення або сближення у метафорі різних онтологічних регіонів теж можна вважати визначальною для розуміння архітектоники герменевтичного дискурсу.

Зазначимо також на узагальнюючі роботи про семантику метафори Indurkha V. [4]. Leezenberg M. [7], Knowles M., Moon R. [5] і Guttenplan S. [3]. Крім цього, надзвичайно цікавий історико-філософський аналіз розвитку теорії метафори в європейській філософії представлений в роботі Cazeaux C. [2]. Також слід звернути увагу на підбірки наукових робіт, присвячених метафорі. [8; 9].

Можна виділити два історично обумовлених підходу до розуміння метафор і їх ролі в нашій мові. Перший з них являє метафору як мовною так і ментальною аномалією, що покликана лише затуманити думку, яка висловлюється. Метафора бачиться як порушення зв'язності думки, свідоме ж використання метафор є прийомом, рівноцінним софізмам, брехні, навмисним введенням в оману. Як наслідок метафору пропонується виключити з ужитку в науці, філософії, суспільному житті, залишивши їй місце на сторінках поетичних збірок і в дитячих казках. Подібний підхід відстоювали Дж. Локк, Т. Гоббс, Д. Юм. Особливо активна критика метафори як мовної надмірності звучала з вуст представників аналітичної філософії, зокрема, Л. Вітгенштейна, однак, за іронією долі саме в його працях метафори не просто присутні, але, схоже, саме за допомогою метафор філософ висловлює найбільш значущі тези. Згадаймо, в «Логіко-філософському трактаті»: «Die Tatsachen im logischen Raum sind die Welt» – «Факти в логічному просторі є світ» [13, с. 7]. Чим же ще є цей так званий «Логічний простір», якщо не метафорою.

Сам Вітгенштейн формулює своє завдання так: «116. Коли філософи вживають слово – "знання", "буття", "об'єкт", "я", "пропозиція", "ім'я" – і прагнуть схопити сутність речі, то слід завжди себе запитувати: як закріпилося це слово в рідній для нього мові, так чи фактично вживається в ньому дане слово? – Ми повертаємо слова від метафізичного, назад до їх повсякденного вжитку» [14, с. 300]. І все-таки метафори широко використовуються в «Філософських дослідженнях». Наприклад: «309. Що є твоєю метою в філософії? – Показати

мусі вихід з мухоловки» [14, с. 378]. Що б не малося на увазі тут під мухою або мухоловкою, слід визнати, що існує спокуса використовувати метафори, навіть для тих філософів, які свідомо вирішили їх позбутися.

Важливо відзначити, що ця критика триває до теперішнього часу. Багатьом дослідникам, особливо, в країнах з домінуванням традиції емпіризму і зараз здається, що метафори, тропи, ідіоми – це байстрюки пізнання, раціональності, мови. У зв'язку з цим характерна монографія D. Punter про метафорі [10], при цьому, слід звернути увагу на загальну назву серії, в якій вийшла ця робота: «The New Critical Idiom».

Це цілком характерно для представників сучасного емпіризму, номіналізму, редукціонізму, скептицизму та ін., Якими рухає взагалі-то блага мотивація. Це спроба домогтися хоча б умовної об'єктивності, точності та надійності результатів в нашому гуманітарному пізнанні, для чого, звичайно, слід наблизити мову філософії до мови наук про природу.

Правда, давно вже зазначалося, що ця горезвісна і затребувана «точність» зовсім не є істиною або чимось істинним, правильним відображенням досліджуваних об'єктів, таких як культура, мораль, істина або поезія. Як не дивно, але позбувшись метафор, ми зовсім не можемо сказати нічого більш істинного, та й просто чогось нетривіального про поезію, такого, що дійсно прояснить її суть або просто пояснить нам, чому люди пишуть і читають вірші.

Другий підхід, який ми можемо знайти вже у Аристотеля, а в неясному вигляді і у досократиків, не кажучи вже про Платона, полягає у визнанні за метафорою найважливішої ролі в нашій мові і пізнанні. Те, що жодна мова не уникає метафор – абсолютно очевидно. Але чи так вже важлива метафора для нашого пізнання? Ми прагнемо представити точку зору, згідно з якою метафора є інструментом пізнавальної активності і, як наслідок, пізнання світу людиною, не меншою мірою, ніж логіка або математика, не кажучи вже про емпіричні методи природних наук.

Специфіка когнітивних здібностей людини і їх взаємозв'язок з усіма психічними процесами і самою організацією духовного життя людини змушують її порівнювати і співставляти часто абсолютно різнорідні речі. Можливо, тут грає певну роль феномен синестезії, відомий вже в давнину, якість, що так чи інакше властива будь-якій людині. Саме цю властивість ми припускаємо в людині, коли задаємо питання про її улюблений колір, число і т. п. Ця властивість продукує метафори у всіх без винятку формах дискурсу. У міру входження в повсякденну мову, метафора швидко «стирається» і в якості стандартної словоформи входить до складу мови. Проте використання метафор стикається з особливостями конкретної форми дискурсу, з його стилістичними і структурно-функціональними властивостями. Крім того, метафора в реченні функціонує відносно незалежно від його суб'єкт-об'єктної структури. Це принципова особливість метафори, що визначає не тільки її лінгвістичні характеристики, але і пред'являє особливі вимоги до герменевтичного методу і його застосування.

Неоднорідність і гносеологічна надмірність метафори постійно привертала до себе увагу дослідників: «У метафорі укладена і брехня і істина, і «ні» і «так». Вона відображає суперечливість вражень, відчуттів і почуттів. У цьому полягає ще один мотив її привабливості для поезії. Метафора уміє витягувати правду з брехні, перетворювати завідомо неправдиве висловлювання якщо не в істинне (його важко верифікувати), то в вірне. Брехня і правда метафори встановлюються щодо різних світів: брехня – щодо знеособленої, перетвореної в загальне надбання дійсності, організованої таксономічною ієрархією; правда – щодо світу індивідів (індивідуальних видів і індивідуальних сутностей), сприйманого індивідуальною людською свідомістю. У метафорі протиставлені об'єктивна, відсторонена від людини дійсність і світ людини, що руйнує ієрархію класів, здатного не тільки вловлювати, але і створювати подібність між предметами» [1, с. 18].

Пошук і виявлення подібностей, що лежить в основі метафори, є одночасно одним з найважливіших компонентів методу герменевтики. Важливо відзначити, що ці подібності фіксуються не тільки там, де вони впадають в очі, але і між різними онтологічними сутностями. Наприклад, між людьми і тим або іншим кольором; або між людиною і яким-небудь числом. Дж. Р. Серл наводить приклад такої метафори «Саллі – просте число між 17 і 23». Таку метафору нелегко баналізувати, перетворити на щось стандартне, так само, як і нелегко зрозуміти, однак, неважко помітити, що саме з подібних «труднощів» і складається повсякденний мовний узус. Тим більше це відноситься до ліричної поезії або, наприклад, до релігійних текстів, пророцтв, заклинань і ін., Тобто всього того, для інтерпретації чого і був створений герменевтичний метод.

Розглянемо більш докладно всі основні різновиди тропів, які окреслюють собою особливий герменевтичний і одночасно метафоричний смисловий простір. Слід зазначити, що всі вони були виявлені і описані ще в епоху античності. Зокрема, Аристотель у своїй «Риторикі» приділяє чимало місця опису тропів. Також критика неправомірного використання метафор міститься в роботі «Про софістичні спростування».

Метафора (μεταφορά «перенесення; переносне значення») слово або вираз, що вживається в переносному значенні, в основі якого лежить порівняння неназваного предмета або явища з будь-яким іншим на підставі їх загальної ознаки. Аристотель наводить приклади епіфори: «годинник йде»; «ніжка стільця»; «сонце зійшло». Приклади діяфори: «смачна цитата»; «Срібно плаче Хворе». Метафора безсумнівно є найважливішим тропом, найбільш широко використовуваним в повсякденній мові і поетичному дискурсі. Саме метафора дала назву самої процедури порівняння речей несумісних і в той же час, при смисловому зрощенні дає новий сенс, відмінний від вихідного.

Метонімія (μετωνομία «перейменування») словосполучення, в якому одне слово замінюється іншим, що позначає предмет (явище), що знаходиться в тому чи іншому (просторової, тимчасової і т.п.) зв'язку з предметом, який позначається замінним словом. Заміщає слово і при цьому вживається в переносному значенні. «Рука бійців колоти втомилася»; «Політика Білого Дому»; «Офіційний Пекін».

Синекдоха (συνεκδοχή букв. «Сорозуміння» від συν- «разом» і εκδοχή «варіант, версія») прийом, який полягає в тому, що назва загального переноситься на приватне («Все місто вийшло на вулицю»), рідше – навпаки, з приватного на загальне: «Він рветься в класики».

Епітет (ἐπίθετον «прикладена») визначення при слові, що впливає на його виразність, красу вимови. «Конеборний Гектор»; «На тлі мармурового неба».

Алегорія (ἀλληγορία – іносказання) художнє уявлення ідей (понять) за допомогою конкретного художнього образу. Смерть з косою; Феміда з вагами.

Порівняння (його види; «хитрий, як Одісей», «дурний, як сивий мерин».)

Евфемізм (εὐφήμη «благомовність» εὖ «добре» і φήμη «мова, чутка») – нейтральне за змістом і емоційному «навантаженні» слово або описовий вираз, зазвичай використовується в текстах і публічних висловлюваннях для заміни інших, що вважаються непристойними або недоречними. «Жінка при надії» замість «вагітна»; «Наказав довго жити» замість «помер». *Есхрофемізм* (αἰσχρὸς – поганий, і φήμη – чутка, сказання) філологічний і культурний феномен зниження мови і послідовного виведення слів з ужитку. «Крайній», «останній», «блін» і т.і., наприклад, намагаються не вимовляти.

Дісфемізм (зворотне евфемізму; δυσφήμη – неблагомовність) грубе чи непристойне позначення спочатку нейтрального поняття з метою надання йому негативного смислового навантаження або просто для посилення експресивності мови, наприклад, «здохнути» замість «померти», «морда» замість «обличчя», «башка» замість «голова».

Гіпербола (перехід; надмірність, надлишок; перебільшення) стилістична фігура явного і навмисного перебільшення, з метою посилення виразності і підкреслення сказаної думки. Наприклад, «я казав це тисячу разів».

Літота (λιτότης – простота, трохи, помірність) зворотна гіпербола, стежок, що має значення применшення або навмисного пом'якшення. Наприклад, «Віршики пишу на дозвіллі»; «В атаку пішли танчики, солдатиками» і т.і.

Оксюморон (ὀξύμωρον, букв. «Дотепна дурість», від ὀξύς «гострий» і μωρός «дурний»).

Періфраз (περίφρασις «описовий вираз; алегорія»: περί «навколо, близько» і φράσις «висловлювання») непряме, описову позначення об'єкта на основі виділення якого-небудь його якості, ознаки. «Червоні мундири» про британських піхотинців; «Блакитна планета» про Землю; «Червона планета» про Марс.

Іронія (εἰρωνεία «удавання») сатиричний прийом, в якому справжній зміст прихований або суперечить здоровому глузду. «Де вже нам, дурням»; «Своїм слабким розумом я це зрозумів».

Сарказм (σαρκασμός, від σαρκάζω, буквально «розривати плоть») один з видів сатиричного викриття, уїдлива насмішка, вищий ступінь іронії. Наприклад, висловлювання: «Ну ти герой!»

Пафос (πάθος «страждання, пристрасть, збудження, наснага»), або патетика (παθητικός «чутливий, пристрастний, палкий, збуджений») прийом звернення до емоцій аудиторії.

Персоніфікація або Уособлення (від лат. Persona «обличчя» і facio «роблю»), або прозопопея (πρόσωπον «особа; особистість» і ποιέω «робити»), антропопатизм (ἄνθρωπος «людина» і πάθος «почуття») уявлення природних явищ і сил, об'єктів, абстрактних понять в образі дійових осіб, в тому числі людини, або визнання за ними людських властивостей.

Катахреза (катахрезіс, від κατάχρησις – «зловживання») неправильне або незвичайне вживання словосполучень з несумісними буквальними лексичними значеннями: «зелений шум»; «Коли рак (на горі) свисне» та ін.

Каламбур (фр. Saieimbour) літературний прийом з використанням в одному контексті різних значень одного слова або різних слів, або словосполучень, схожих за звучанням.

Парономасія (пароноμασία від παρά «поза» і ὀνομάζω «названого») або анномінація – образне зближення схожих за звучанням слів при частковому збігу морфемного складу. Одна з різновидів каламбуру.

Інверсія (від лат. Inversio – перевертання, перестановка) зміна значення слова шляхом розміщення в синтаксично незвичайному для нього місці пропозиції.

Всі ці різновиди тропів зовсім не є взаємовиключними, але лише підкреслюють і доповнюють один одного. Уявити собі людську мову без зазначених обертів неможливо. Також неможливо сконструювати хоча б якусь подобу методу герменевтики, без пошуку та інтерпретації метафор.

Таким чином навіть попередній розгляд ролі метафори в герменевтичному дискурсі показує, що саме метафора, більш широко, – метафоричність, а в іншому аспекті – ідіоматичність, створюють саму можливість для існування герменевтики. Саме метафори з їх неоднозначністю провокують тлумачення і пізнання за допомогою методу герменевтики. Навіть одна метафора створює велику смислову напругу, яка може розрядитися тільки через зусилля тлумачення. Текст, який принципово побудований або складається переважно з метафор, створює особливий смисловий простір в якому і здійснює себе герменевтичний розгляд. В деякому сенсі тут збігаються смислові області, всюди, де ми зустрічаємося з метафорою, стає можливою також і герменевтика.

Частково вірне і зворотнє, завданням герменевтичного дискурсу є не тільки тлумачення явних метафор, а й пошук метафоричності або ідіоматичності там, де її на перший погляд не видно. Не можна стверджувати, що пошук метафор – це єдина справа герменевтики, однак, вірно і те, що без розгляду тропів сучасна герменевтика мала б зовсім інший вигляд і призначення.

REFERENCES

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. Сборник / Общ. ред. Н.Д. Арутюновой, М.А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32.
2. Cazeaux C. Metaphor and Continental Philosophy. From Kant to Derrida. NY, Routledge. 2007. – 221 p.
3. Guttenplan S. Objects of Metaphor. – Clarendon Press; Oxford University Press, 2005. – 305 p.
4. Indurkha B. Metaphor and Cognition. An Interactionist Approach. – Dordrecht, Springer. 1992. – 456 p.
5. Knowles M., Moon R. Introducing metaphor. – NY, Routledge, 2005. – 142 p.
6. Kovecses Z. Metaphor. A Practical Introduction, Second Edition. – Oxford University Press, 2010. – 375 p.
7. Leezenberg M. Contexts of Metaphor (Current Research in the Semantics Pragmatics Interface). – Amsterdam; L.; NY; Oxford, Elsevier, 2001. – 321 p.
8. Metaphor and Thought. Ed. A. Ortony. – Cambridge University Press, 1993. – 678 p.
9. Metaphor, problems and perspectives. Miall D.S. (ed.) Humanities Press. 1982. – 172 p.
10. Punter D. Metaphor. – NY, Routledge. 2007. – 158 p.
11. Stern J. Metaphor in Context. – The MIT Press, 2000. – 385 p.
12. Stern J. Metaphor, semantics, and context // The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought. Ed. R.W. Gibbs, Jr. – Cambridge University Press, 2008. – 362-279 pp.
13. Wittgenstein L. Tractatus logico-philosophicus. – Wittgenstein L. Werkausgabe in 8 Bänden. Bd.1. – Frankfurt a. M., Suhrkamp Verlag, 1984, s. 7-85.
14. Wittgenstein L. Philosophische Untersuchungen. Hrsg. Von G.E.M. Anscombe und von R. Rhees // Wittgenstein L. Werkausgabe in 8 Bänden. Bd.1. – Frankfurt a. M., Suhrkamp Verlag, 1984, s. 225-580.